

«ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ» ՈՐՊԵՍ ԱԶԳԱՅԻՆ
ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Բանալի բառեր՝ մատենագիտություն, տարեգիրք, տպագիր արտադրանք, գիրք, պարբերականների հոդվածներ, սփյուռքի մամուլ, գրախոսություններ, ատենախոսությունների սեղմագրեր:

Keywords: bibliography, yearbook, print editions, book, periodical articles, Armenian Diaspora press, reviews, abstracts of dissertations.

Թեմայում քննարկվել և արժևորվել է «Հայ տպագրության տարեգիրքը» որպես ազգային մատենագիտության կարևոր բաղկացուցիչ մաս, ինչպես նաև ներկայացվելու է կարևորությունը հայագիտության տեսանկյունից: Նյութը շարադրելիս հիմնվել են առավելապես մեր աշխատանքային փորձի վրա:

«Հայ տպագրության տարեգիրքը», որպես հայ առաջին մատենագիտական պարբերական, լույս է տեսել 1925 թ.-ին ՀՍՍՀ գրապալատում, որը համարվում էր պետական մատենագիտության կենտրոնացված քարտազման, մամուլի վիճակագրության գիտական կենտրոն: Առաջնակարգ խնդիր է եղել Հայաստանի տպագիր արտադրանքի բոլոր լեզուներով լույս տեսած գրքերի, պարբերականների, կերպարվեստի ու երաժշտական ստեղծագործությունների շարունակվող հրատարակությունների պետական-մատենագիտական գրանցումը, նկարագրությունները և այդ նյութերի հիման վրա տարեգրքերի և ժողովածուների հրատարակումը: Դրանք են «Տպագրության տարեգիրքը», «Հոդվածների և գրախոսությունների տարեգիրքը», «Գիրքը և պարբերական մամուլը ՀՍՍՀ-ում» տարեգիրքը և մատենագիտական այլ կարևոր ժողովածուներ:

Տարիների ընթացքում քարտազաններում հավաքված նյութերի՝ գրապահոցում հավաքված միավորների մասին տեղեկատվության հիման վրա պատրաստվել են ընդհանուր մատենագիտական ժողովածուներ, որոնք կարևոր նշանակություն են ունեցել գրքի և պարբերական մամուլի, շարունակվող հրատարակությունների ուսումնասիրման ու պատմության ստեղծման համար: Այդ ժողովածուներում ամփոփվել են անցյալ տասնամյակների հրատարակչական գործերի արդյունքները [Բեքմեզյան, 2017, 18]: Մատենագիտության անհրաժեշտությունն ու զարգացումը սերտորեն կապված է եղել հայ ժողովրդի կյանքում տեղի ունեցած սոցիալ-քաղաքական կարևոր իրադարձությունների, գիտության, տեխնիկայի և մշակույթի զարգացման հետ: Մատենագիտական առաջին տպագիր արտադրանքը «Տպագրության տարեգիրքը» հայ ազգային մատենագիտության հաջողության արդյունքն է, որը մինչև 1971 թ. որոշակի պարբերականությամբ տպագրվել է «Գրքի տարեգիր», իսկ 1971 թ. լույս տեսել «Տպագրության տարեգիր» վերնագրով [Նույն տեղում, 3]:

1972 թ.-ից «Հոդվածների և գրախոսությունների տարեգիր» մեկ ընդհանուր վերնագրի ներքո, լույս է տեսնել «Ժուռնալային հոդվածների տարեգիրքը» և «Լրագրային հոդվածների տարեգիրքը»: 1995 թ. այն շարունակվեց լույս տեսնել «Հայ տպագրության տարեգիրք» ընդհանուր վերնագրով, որն իր մեջ ներառում էր նաև երաժշտական և կերպարվեստի հրատարակությունների, ինչպես նաև նախկին ԽՍՀՄ և սոցիալիստական երկրների մամուլում Հայաստանի մասին հրատարակված նյութերի մատենագիտական նկարագրությունները: 2005 թ.-ից «Հայ տպագրության տարեգիրքի» բոլոր համարները Հայաստանի ազգային գրապալատի կայքում հասանելի են եղել [Նույն տեղում, 10]:

Ըստ հրատարակման ժամանակագրության «Հայ տպագրության տարեգիրքը» անցել է հետևյալ ուղին՝

«Տպագրության տարեգիր»՝ 1925-1935 և 1972-1993 թթ.

«Գրքի տարեգիր»՝ 1934-1971 թթ.

- «Շուրնալային հոդվածների տարեգիրք»՝ 1939-1941 և 1947-1971 թթ.
- «Լրագրային հոդվածների տարեգիրք»՝ 1949-1971 թթ.
- «Գրախոսությունների տարեգիրք»՝ 1951 թ.
- «Նոտագրական հրատարակությունների տարեգիրք»՝ 1951 թ.
- «Գրախոսությունների տարեգիրք»՝ 1951 թ.
- «Պատկերահրատարակությունների տարեգիրք»՝ 1952 թ.
- «Հոդվածների և գրախոսությունների տարեգիրք»՝ 1972-1993 թթ.
- «Հայ տպագրության տարեգիրք» 1995 թ. (1994 թ. համարը լույս է տեսել 2003 թ.)
- «Ատենախոսությունների սեղմագրերի տարեգիրք»՝ (տպագրվում է 1997 թ.)
- «Սփյուռքահայ մամուլի և գրքի տարեգիրք» (տպագրվում է 1995 թ.)

2017 թ.-ից՝ Հայաստանի ազգային գրապալատի վերակազմակերպումից հետո, «Հայ տպագրության տարեգիրքը» շարունակվեց լույս տեսնել Հայաստանի ազգային գրադարանում և ամենամսյա պարբերականությամբ շարունակվում է հրատարակվել մինչև այսօր: «Հայ տպագրության տարեգիրք» ամենամսյա մատենագիտական ցանկում արտացոլվում են Հայաստանի Հանրապետությունում և սփյուռքահայ գաղթօջախներում լույս տեսնող գրքերի, թերթերում, ամսագրերում, պարբերական և շարունակվող հրատարակություններում հրատարակված հոդվածների, գրախոսությունների, ատենախոսությունների սեղմագրերի մատենագիտական նկարագրությունները, որոնք կատարվում են համաձայն «Библиографическое описание документа» Гост 7.1-2003 ստանդարտի: Նկարագրությունների մեջ բառերի և բառակապակցությունների կրճատումները կատարվում են ըստ Հայաստանի ազգային գրապալատի «Տպագիր արտադրանքի մատենագիտական նկարագրություններում հայերեն բառերի և բառակապակցությունների կրճատումներ» ցանկի և «Сокращение русских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» 7.12-77 ստանդարտի: Մատենագիտական գրանցումների խմբավորումը կատարվում է համաձայն միջազգային «Համընդհանուր տասնորդական դասակարգման» համակարգի: Ճյուղային բաժինների ներսում կիրառվում են ժամանակավոր թեմատիկ ենթավերնագրեր, որոնց օգնությամբ առանձնացվում են քաղաքական, տնտեսական, մշակութային կյանքին, կազմակերպությունների և անհատ անձանց հոբելյաններին նվիրված նյութերը [Բեքմեզյան, 2017, 9]: Ներկայումս «Հայ տպագրության տարեգիրքը» ընդգրկում է գրքի, լրագրային հոդվածների, ամսագրային հոդվածների, սփյուռքի մամուլի, գրախոսությունների և ատենախոսությունների սեղմագրերի տարեգրքերը: Գրախոսությունների տարեգիրքը լույս է տեսնում տարվա մեջ մեկ անգամ՝ յուրաքանչյուր տարվա վերջին՝ 12-րդ համարում, սփյուռքի տարեգրքերը՝ տարվա մեջ երկու անգամ՝ 6-րդ և 12-րդ համարներում, մյուս տարեգրքերը ամենամսյա են: Տարեգրքերից յուրաքանչյուրն ունի իր ուրույն համարակալումը տարվա ընթացքում՝ 1-12 հաջորդականությամբ: Համարակալվում են նաև մատենագիտական նկարագրությունները, սկսելով 1-ից, ավարտելով վերջին 12-րդ համարում համապատասխան վերջին գրանցումով: Տարեգրքի բոլոր համարները ունեն անվանացանկ, աշխարհագրական և տվյալ համարում նկարագրված թերթերի, ամսագրերի, պարբերական և շարունակվող հրատարակությունների, հեղինակ չունեցող գրքերի վերնագրերի ցանկեր: Անվանացանկերում ամփոփվում են հեղինակների ազգանունները և այն անձանց ազգանունները, ում նվիրված է տվյալ նյութը: Վերջիններիս ազգանունների դիմացի համարները գրվում են փակագծերում: Նույն ազգանունները, անվան և հայրանվան միևնույն սկզբնատառեր ունեցող հեղինակներին վերաբերող համարները դրվում են նույն ազգանվան դիմաց: Աշխարհագրական ցանկում ամփոփվում են մատենագիտական նկարագրության մեջ նշված աշխարհագրական անունների անվանումները:

Հաշվի առնելով հայերեն տպագիր խոսքում ժամանակակից և դասական ուղղագրության զուգահեռ գործածման հանգամանքը՝ մատենագիտական նկարագրություններում կիրառվում է հետևյալ սկզբունքը. հեղինակը, նյութի խորագիրը և հրատարակման տվյալները (աղբյուրը) գրվում են բնագրի ուղղագրությամբ, իսկ նյութի բովանդակության մեկնաբանումը (անոտացիան)՝ ժամանակակից ուղղագրությամբ: Մատենագիտական նկարագրությունների այբբենական դասավորումը տարեգրքերի բաժիններում կատարվում է ըստ մաշտոցյան այբուբենի: Ցան-

կերում ազգանունները խմբավորվում և դասավորվում են ըստ ժամանակակից ուղղագրության կանոնների (բացառությամբ սփյուռքի տարեգրքի):

Մինչև 2017թ. «Հայ տպագրության տարեգրքում» ընդգրկված հայերեն բոլոր մատենագիտական նկարագրությունները պարտադիր ունեցել են իրենց ռուսերեն թարգմանությունները, իսկ այլ լեզուներով տպագրված գրքերի նկարագրությունները թարգմանվել են հայերեն:

Ազգային մատենագիտության հիմք հանդիսացող «Հայ տպագրության տարեգրքը» նպատակ ունի ամբողջական ու համապարփակ արտացոլելու Հայաստանի Հանրապետությունում և աշխարհասփյուռ հայ գաղթօջախներում լույս տեսնող նյութերը: Տարեգրքի ամբողջականությունն ու համապարփակությունը կախված է Հայաստանի Հանրապետությունում և սփյուռքում լույս տեսնող մամուլի և գրականության՝ Հայաստանի ազգային գրադարան ժամանակին համալրումից: Այն համարվում է մատենագետների և ընթերցող լայն մասսաների համար առաջնային աղբյուր՝ ավելի հեշտ և դասակարգված փնտրում կատարելու՝ զանազան մատենագիտական ցանկեր, ժողովածուներ և կենսամատենագիտություններ կազմելու համար: Հայաստանի ազգային գրադարանի կայքի էլեկտրոնային շտեմարաններում այն հասանելի է թե՛ մատենագետներին և թե՛ գիտությամբ զբաղվող մատենագիտական տարբեր աղբյուրներ ուսումնասիրող հետազոտողներին: «Հայ տպագրության տարեգրքը» իր 100-ամյա պատմությամբ ունի իր անչափ կարևոր առաքելությունը հայ մատենագիտության և գրադարանագիտության ոլորտում: Նրա կազմման աշխատանքները իրականացվում են Հայաստանի ազգային գրադարանի Մատենագիտության և գրադարանագիտության բաժնի նվիրյալ և հմուտ մատենագետների կողմից ամենամյա պարբերականությամբ: Չնայած տարեցտարի նվազող տպաքանակին, այն չի կորցնում իր արդիականությունը և ունի մեծ պահանջարկ ինչպես տարբեր գիտություններ ուսումնասիրողների, այնպես էլ մարզային և քաղաքային տարբեր գրադարաններում տարաբնույթ մատենագիտական ցանկեր և ժողովածուներ կազմող մատենագետների համար: Մոտ ապագայում՝ 2025 թ. կլրանա «Հայ տպագրության տարեգրքի» հրատարակման հարյուր տարին և մենք հույս ունենք և վստահ ենք, որ այն մշտապես կլինի շարունակական, և անկախ տարբեր հանգամանքներից, երբեք չի դադարի իր անչափ կարևոր գործունեությունը:

SUMMARY

The article presents the “Yearbook of Armenian Printing.” In 1925, the first Armenian bibliographic periodical “Book Chronicle” was published in the Soviet Armenia Book Chamber. Based on the collected printed materials, a state bibliography of publications was compiled. “Book Chronicle” was published monthly from 1971 with the title “Printing Yearbook” including also bibliographic descriptions of music and fine art publications, as well as materials published in periodicals of the USSR and socialist countries about Soviet Armenia. “Journal Articles Yearbook” and “Newspaper Articles Yearbook” were published under the common title “Articles and Reviews Yearbook” from 1972, and under the general title “Armenian Printing Yearbook” from 1995. Since 2017, the publishing of this yearbook has been continued at the National Library of Armenia.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Բեքմեզյան Հ., Հայաստանի ազգային գրապալատ (Գործունեությունը և դերը Հայաստանի գիտական-մշակութային կյանքում) // Բանբեր Հայաստանի գրադարանների գիտամեթոդական հանդես, Երևան, «Գիրք», 2017, հտ. 3, № 2, էջ 2-18, [Էլեկտրոնային հրատարակություն] URL: <https://is.gd/xi1guU>, 02.12.2022:
2. Հայաստանի ազգային գրադարանի կայքի «Հայ մամուլ» շտեմարան, [Էլեկտրոնային հրատարակություն] URL: <https://nla.am/>, <https://is.gd/gvYVIY>, <https://is.gd/WDiDLO>, <https://is.gd/oO44Q8>, 02.12.2022:
3. Հայաստանի ազգային գրապալատ, [Էլեկտրոնային հրատարակություն] URL: <https://is.gd/TPNO4Z>, 02.12.2022:
4. Национальная книжная палата Армении. Эл. рес.: URL: <https://is.gd/AU4flu>, 02.12.2022: